

Lekens ontologiske betydning hos Hans-Georg Gadamer¹

Dialog, fest og dannelse

Maria Øksnes

Forståelse og ”det som bare skjer”

Hans-Georg Gadamer levde fra 1900 til 2002 og ble 102 år gammel. I forordet til den danske utgaven av Gadamers *Wahrheit und Methode* (2007) hevder Jørgensen at Gadamer i løpet av disse årene ofte var å finne i sitt ”rette element” hengitt til samtaler kombinert med vin og calvados i Heidelbergs vinstuer. Han hadde også i andre sammenhenger en forkjærlighet for det bløte, nemlig de bløte fag som musikk, litteratur og kunsthistorie, noe som ikke akkurat bidro til å sette fart i Gadamers akademiske karriere. Han fikk sitt filosofiske gjennombrudd først i en alder av 60 år, etter å ha stått i skyggen av sin læremester Martin Heidegger i mange år. Men i 1960 ble altså verden beriket med et nytt verk om hermeneutikk skrevet av Gadamer, som på samme måte som den åndsvitenskapelige pedagogikk har sine røtter i den klassiske forestillingen om dannelse. Denne teksten, *Wahrheit und Methode* eller på norsk *Sannhet og metode*, burde være obligatorisk lesning for alle som på en eller annen måte beskjeftiger seg med pedagogikk. Selv om boken ikke direkte er orientert mot pedagogikk, om-

¹ Artikkelen er en bearbeidet versjon av min prøveforelesning til graden philosophiae doctor 23. mai 2008. Et sammendrag av selve avhandlingen ble presentert i *Barn* 2, 2008.

fatter den nemlig en rekke forestillinger som er helt grunnleggende for en moderne pedagogikk; jeg tenker da først og fremst på dialog, lek og forholdet mellom hermeneutikk og dannelselse, som jeg vil komme tilbake til.

Gadamer viderefører den hermeneutiske tradisjonen fra Schleiermacher og Dilthey, men bryter med dem for å grunnlegge sitt eget hermeneutiske dannelsesideal. Ut fra tittelen, *Wahrheit und Methode*, skulle man kanskje tro at Gadamer var opptatt av å diskutere den hermeneutiske metodes egenart. Det ser imidlertid ut til å være langt fra hans hensikt. Gadamer begynte sitt arbeid med *Wahrheit und methode* i 1949, da han etterfulgte Karl Jaspers som professor i filosofi ved universitetet i Heidelberg. Verket ble avsluttet i 1959 og kom ut i 1960. I 1977 opplyser Gadamer at verket skulle vært utgitt med tittelen *Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*, men at den tittelen ble endret til å være undertittel, mens *Wahrheit und Methode* ble hovedtittelen. I 1985 kommer han med en ny avsløring i *Die Kehre des Weges*, om at den tittelen han egentlig hadde tenkt på boken var *Verstehen und Geschehen*, som oversatt betyr forståelse og ”det som bare skjer”. Begrunnelsen for den opprinnelige tittel var at det viktige for ham ikke er vår gjøren, men heller det som skjer med oss når tenkningen fører oss ad tenkningens veier (Steinsholt & Traasdahl 2001). I forordet til det 3. opplaget av *Wahrheit und Methode* sier han direkte at han gjennom forestillingen om lek ønsker å forene det innbyrdes samspillet mellom forståelse og det som bare skjer, og at det nettopp er denne vrien som gjør det mulig for ham å løse det han kaller det *ontologiske problem* (Gadamer 2007).

Lek som ontologi

Gadamer skriver, slik jeg leser ham, på ingen måte en ”lære” om kunsten å forstå. Han diskuterer ikke hvordan tekster eller kunstverk kan forstås eller utlegges ved hjelp av bestemte retningslinjer som i den klassiske hermeneutikken. Gadamer er, som jeg skal vise, ute i et helt annet ærend. Hans viktigste kilde til inspirasjon er Heidegger og hans analyse av den menneskelige eksistens som grunnleggende hermeneutisk. Gadamer overfører disse forestillingene om væremåte til språk, kunsterfaring og den åndsvitenskapelige erkjennelse i et forsøk på å gjøre Heideggers vanskelig tilgjengelig tenkning knyttet til hverdagslivet mer forståelig. Gadamers egne betraktninger er imidlertid kanskje vel så vanskelige å bli klok på.

Det sentrale aspektet Gadamer griper tak i er *forståelsen*. Forståelse er det medium hvor verden åpner seg; verden kommer mennesket i møte som mulig gjenstand for undersøkelse og utlegning i kraft av at eksistensen allerede antar form av forståelse. All vår forståelse springer nemlig ut fra vår *forforståelse*. I dette ligger det at vi forstår oss umiddelbart i forhold til det vi gjør. Vi forholder oss til vår eksistens og gjør hele tiden valg, men disse valgene er alltid bestemt av det vi allerede har erfart, altså en virkningshistorisk faktor. Dette samler Gadamer under begrepet *tradisjon*. Forforståelse er den måte tradisjonen kommer til uttrykk i individet, og må forstås i nøytral forstand som de dommer vi gjør oss om noe på forhånd, som for eksempel at vi alltid har forventinger til en film, en bok eller en cd. Vi kan umulig forstå ut av ingenting. Forståelsen er på denne måten med på å danne ny forståelse og begrenser således vår mulighet til å kritisere de gamle (Gadamer 2007).

Gadamer er altså opptatt av forståelse, men forståelse her er – og dette er viktig – ikke primært noe vi som subjekter på en metodisk måte tar i bruk når vi trenger det, som i den vanlige pedagogiske betydning hvor vi leter etter hva vi kan gjøre for å få barn til å forstå det ene eller det andre. Gadamer er mer opptatt av hva det er som skjer i og med barn når de forstår noe. Forståelse for ham er en hendelse, noe som skjer, som mennesket inngår i - og kan ikke reduseres til en bestemt metode. Vi kastes inn i forståelsen, som ligger forut for skillet mellom subjekt og objekt. Vi er alltid allerede (jf. Heidegger). I denne sammenheng videreutvikler Gadamer forestillingen om *den hermeneutiske sirkel*, som ikke må forveksles med den hermetiske sirkel. Dette er faktisk et sentralt poeng for i motsetning til noe som er hermetisk lukket er Gadamer av den oppfatning at det alltid dukker opp noe nytt når vi tolker noe. Og det er i denne forbindelse at hans forestilling om lek har en avgjørende betydning for å forstå hermeneutikken. Ifølge Gadamer har hans hermeneutikk ofte blitt misforstått og metodologisert på grunn av at forskere ikke har sett betydningen av lek i *Wahrheit und Methode*. I retrospektiv på egne betraktninger om lek i *Wahrheit und Methode* sier Gadamer at han ikke gjorde det klart nok hvilken betydning lek hadde for hans hermeneutikk for å markere kontrasten til subjektivismen i moderne tenkning. Han gir uttrykk for at han skulle ha skrevet mer om leken for å ha klargjort dens sentrale posisjon (Grondin 2001). Hva skriver så Gadamer om lek?

Eksempler på lek hos Gadamer

Det er stor bredde i de eksemplene Gadamer gir på lek i *Wahrheit und Methode*. Han skriver blant annet om lysets lek, bølgenes lek, maskindele-nes lek, lemmenes lek, kreftenes lek, myggens dans, ordenes lek, fargenes lek, dans, veddeløp, kattens lek, lek med grankongler, lek med ball, lek med planer og muligheter, kabal, kampek, sportslek, lekens fremstilling av myten, skuespill, orgelimprovisasjon, spedbarnets lek med sine fingre, kunstens lek, språkets lek. For Gadamer omfatter lekverden både verden av ting, dyr og mennesker. Menneskelig lek ligner naturens bevegelses-mønster og han poengterer at det ikke er slik at dyr *også* leker eller at lyset leker i en slags overført betydning. Det er heller slik at *også* mennesker leker! En slik universalitet gjør det umulig å skille mellom en metaforisk og egentlig bruk av begrepet lek (Gadamer 2007).

Når Gadamer beskriver den menneskelige lek bruker han de samme begrepene som når han beskriver den ontologisk. Det som synes å være det viktigste begrepet som går igjen i denne fremstillingen, og som nettopp viser bredden jeg har nevnt, er en dynamisk bevegelse "hin und her", "hit og dit", som betyr at leken ikke har noe fast endemål. I mine øyne er der-for både den svenske, danske og engelske oversettelsen upresis i og med at den oversetter "hin und her" med "fram og tilbake". Det er jo den ube-stemmelige bevegelsen som forvalter lekens vesen og som fremstår som sentral i forestillingen om den menneskelige lek. Gadamer (2007) skriver at leken har sitt eget vesen, uavhengig av de lekendes bevissthet. Fordi mennesker er en del av naturen, er også deres lek selvframstillende. Le-kens subjekt er ikke de lekende, de bringer bare leken til fremstilling.

Bredden i eksemplene over viser at lek for Gadamer er noe universelt. Men denne universaliteten utelukker ikke det særegne. Tvert imot: enhver lek har sin egen ånd. Leken fremstiller seg som bestemte leker, men lek kan *ikke* forstås ut fra den lekendes opplevelser knyttet til bestemte lekak-tiviteter som de "kan". Det kreves ingen indre motivasjon av de som deltar i lek. Isteden skriver Gadamer at "Lekens struktur lar den lekende gå opp i leken og fritar ham hermed fra det initiativ og den oppgave, som utgjør tilværelsens egentlige anstrengelse" (Gadamer 2007:104, min oversettel-se). Som han understreker er det heller slik at leken trollbinder, skaper spenning, frister, pirrer, fascinerer, besnærer, utfordrer, osv (Steinsholt 2001).

I forbindelse med *menneskelig lek* legger Gadamer til noe viktig: Han trekker inn samtalen/dialogen, og med henvisning til Wittgenstein hevder han at det ikke finnes private språkspill; det går ikke an å leke alene:

For at det skal være lek, er det ikke nødvendig med en konkret medleker, men det må dog alltid være en potensiell medleker, som av seg selv besvarer ens trekk med et mottrekk. Således velger den lekende katt et garnnøste, fordi det leker med, og ballspilletets udødelighet beror på ballens frie, totale bevegelighet, som nærmest av seg selv foretar de mest overraskende manøvrer (Gadamer 2007:105, min oversettelse).

Med i forestillingen om lek som ontologi er det for Gadamer på ingen måte snakk om en begrensning av lek til rolleleker som er typisk for psykologien. Han bruker ikke lekbegrepet til å overveie bestemte leker, inndelege leker i grupper og lignende. Han er heller ikke opptatt av å se nærmere på de forskjellige lekenes stemningsleie. Lek forstås ikke først og fremst som særskilte aktiviteter i en verden av ikke-lek. For Gadamer synes det sentrale å være å komme frem til en forståelse av *lek som noe alminnelig og hverdagslig*. Noe som forekommer i det vi gjør og holder på med, et uomgjengelig trekk i barn og voksnes verden; sagt med andre ord: *Ontologi*. Dette forholdet mellom lek og mennesker kan kanskje illustreres slik vi ser på figuren under:

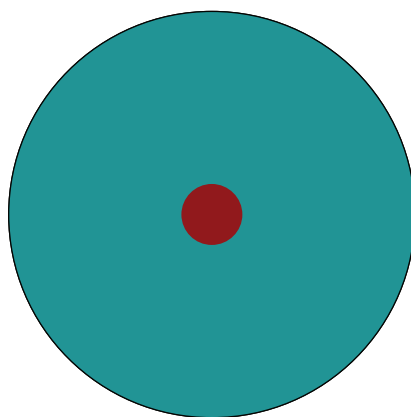

Figure 1. Lekens ontologi

Den lille sirkelen illustrerer mennesket inne i en stor sirkel som illustrerer leken. Forholdet må ikke forstås som to atskilte sirkler, slik at den lille sirkelen kan tenkes løftet ut fra overflaten. Poenget vil være at vi ikke kan tenke oss mennesket tatt bort fra eller ut av leken. For Gadamer vil det å gjøre leken til en spesiell aktivitet, en spesiell barnekompetanse, være en form for *fremmedgjøring av leken*, hvor lek avgrenses som aktivitet og be-

traktes som noe som ligger innenfor det selvbevisste, som noe som skapes i den enkeltes bevissthet.

Kjennetegn ved menneskelig lek hos Gadamer

Gadamer diskuterer hovedsaklig tre kjennetegn ved forestillingen om lek i *Wahrheit und Methode*. Disse kjennetegnene henger som antydnet tett sammen med, og kaster lys over, de ontologiske dimensjonene ved hans hermeneutikk. Disse kjennetegnene er: i. Lekens subjekt er leken selv, ii. Hit-og-dit-bevegelsen og iii. Det mediale aspekt ved leken. Hva innebærer så disse kjennetegnene ved leken nærmere bestemt?

Lekens egentlige subjekt er leken selv

Det aller viktigste for Gadamer er at lekens egentlige subjekt er leken selv. Det betyr at lekens måte å være på er selvframstilling uten å henvise til noe bakenforliggende eller på andre måter å vise ut over seg selv. Gadamer er en av dem som sterkest har hevdet at det finnes situasjoner hvor vi veves inn i hendelser som vi ikke har full kontroll over. Hvem har ikke opplevd å føres av sted i en god samtale for å oppdage at en skulle vært et annet sted for lenge siden? Vi glir ut av vår vanlige eksistens. For å kunne oppå friheten ved å havne i en slik lek må vi forvandle de formål som ellers bestemmer vår atferd til lek, til skinnformål. En slik lek har sitt eget hellige alvor. Dette er ikke noe mennesker kan bestemme seg for å gjøre – det *erfares* av mennesker (Gadamer 2007).

Lek og forståelse er alltid noe som skjer ved at den som forstår blir trukket inn i en hendelse hvor meningen viser seg. Det er sannheten som gjør krav på oss. Det kan for eksempel være når vi leser ei god bok eller når vi hører på fengende musikk, når vi ser en spennende film, møter et fascinerende menneske. I slike situasjoner kan vi føle at ”ting tar av”. Vi blir på mange måter ”fanget” av musikken, maleriet, diktet, boka eller festen. Hva som egentlig skjer er det ikke lett å si noe fornuftig om. Skal vi forstå dette må vi selv ha vært der. Vi må på en måte ha vært der og ”spilt eller lekt med” (Steinsholt 2006), enten det dreier seg om en konsert med Savage Rose eller Ray Davies. På bakgrunn av dette er det mulig å si, som jeg har vært inne på, at de som leker ikke velger leken fritt: leken viser seg og holdes oppe ved at de som leker fremstiller den. Leken kan selvsagt ikke eksistere uten noen som leker, men den *bestemmes* ikke av dem. Lek er altså ikke en aktivitet mennesker rår instrumentelt over. Subjektet i le-

ken er bevegelsen som sådan, og bevegelse er noe man ikke kan peke på. På denne måten forsøker Gadamer å unngå de klassiske forestillingene om en bestandig selvbevissthet. Men det er også viktig for ham å vise, eller kanskje bedre, å unngå at forståelsen av leken som det egentlige subjekt i leken blir stående utenfor og blir objekt i en helt tradisjonell subjekt-objekt-dikotomi. Poenget er at lek ikke er objekt og at de som leker mister sin status som subjekt (Gadamer 2007).

Hit-og-dit-bevegelsen

Med lekebevegelsen menes en hit-og-dit-bevegelse som altså ikke har noen hensikt, ikke noe formål eller mål og er uten anstrengelse. Når en lek for eksempel blir et skuespill og får et ytre formål er det ikke lenger snakk om lek. Da er det snakk om en "fremstilling for" som i et skuespill. Gadamer skriver: "For all lek gjelder det, at selv om de ifølge deres vesen er fremstillinger og selv om de lekende fremstiller seg selv, så blir de ikke fremstilt for noen, det vil si de retter seg ikke mot noen tilskuere. Barn leker for seg selv, også når de fremstiller" (Gadamer 2007:108, min oversettelse). Denne lekbevegelsen faller ikke til ro, den er uten slutt og *gjentar seg selv på ny hele tiden*. Det å bli trukket inn i slike lekne situasjoner betyr at vi faller hodestups inn i en lek som holder oss fast slik at hele vår eksistens står på spill. For Gadamer er dette det sentrale elementet ved enhver lek: Det er noe vi suges inn i, oppslukes av, og når vi først har kommet oss inn, kan vi ikke lenger forholde oss til leken som et objekt, som en tilskuer. Er vi med så er vi med! Gadamer uttrykker det på denne måten: "Nok vet lekeren hva lek er og at det han gjør bare er lek, men i det han går opp i leken vet han ikke dermed hva det er han vet" (Gadamer 2007 102, min oversettelse). Ut fra dette kan vi si at det er leken som leker oss og ikke vi som leker leken. Det å la seg involvere i leken krever at vi ikke står på utsiden eller hever oss over det som lekes. De som ikke tar leken på alvor ved å hengi seg til den er det Gadamer kaller *lekfordervere*.

Gadamer benytter seg ikke overraskende av forestillingen om fest for å uttrykke hva som skjer når vi "bare lar oss drive med", når vi "blir lekt" eller når noe "bare skjer". En av grunnene til dette er at festen forholder seg til en helt spesiell tidshorisont som vi "lokkes" inn i. Festen skjer på bestemte tider og alle de som deltar i den er høystemte og vil kunne utvikle det vi kan kalle en feststemning. På denne måten vil vi gjennom festen innta en bestemt rytme enten vi er den bevisst eller ikke. Gjennom festen vil de som deltar aktivt i den være hyllet inn i en lek som skjer uavhengig av deres valg og hvilke ønsker de måtte ha med den. Det vil si at vi ikke på

forhånd vet hvor vi ender eller hvem vi "blir". Enhver fest og lek, ethvert kunstverk, og enhver forståelse viser seg, utføres og feires i et fellesskap og ligger derfor kanskje på den andre siden av det vi kan si noe forstandig om (Øksnes 2008).

På mange måter er det å delta i festen alt. Dette er en tid som gir oss en annen erfaring av kvaliteten ved våre liv, og det er noe vi alle erfarer fra tid til annen også utenom festen: når vi trener, skriver, er forelsket eller leker – en tid hvor vi glemmer den ordinære klokketiden. Dette kan karakteriseres som en tilstand av flyt. Det er viktig å være oppmerksom på at det er en annen forestilling om flyt som ikke er forenelig med den formen for flyt som Csikzscentmihalyi har gjort kjent, og som av enkelte, for eksempel Lillemyr (2007) har blitt knyttet til "pedagogisk bruk" av både fritidserfaringer og lek. Csikzscentmihalyis (1999) flytbegrep er en tilstand der handlinger foregår ut fra en logikk som innebærer at vi føler at vi har kontroll over det vi gjør. For ham er flyt det punktet der deltagerne lever ut sine optimale evner. Det betyr at vi stadig søker et høyere nivå for spenning som igjen øker mestring, kompetanse- og ferdighetsfølelsen. En slik flyt stiller krav til oss om å inneha bestemte ferdigheter, det vil si vi må være kompetente for å få den bestemte flyt*opplevelsen*. Opplevelse er for øvrig ikke et begrep Gadamer umiddelbart aksepterer. Han bruker heller erfaringsbegrepet som han knytter tett opp til leken. Erfaringen er ifølge Gadamer ikke noe vi gjør. Det kan også være slik at erfaringen kommer til oss som leken – den er noe som bare skjer. For Gadamer har lekerfaringen altså ingenting med orientering eller en sinnstilstand å gjøre, heller ikke subjektiv frihet, men det å være en del av leken selv, og det er nettopp når vi fanges opp i den lekne hit-og-dit-bevegelsen at vi erfarer en form for frihet. Det er viktig å merke seg at i dette ligger det en kritikk av overvurderingen av *individuell* frihet som ofte knyttes til lek.

Den mediale betydning: hvordan leken fremstiller seg selv

Gadamer mener at det er viktig å forstå leken nettopp som en medial prosess. Som nevnt fremstår leken for Gadamer som en erfaring som ikke er bestemt av bevisstheten, men av sin egen måte å være på. Lekens hit-og-dit-bevegelse gir ikke rom for at oppmerksomheten skal knyttes til subjektet. Det er heller snakk om at leken fremstår som noe "midt i mellom". Leken er derfor ikke orientert mot verken barn eller voksnes intensjoner. Ved å fokusere på private subjektive selv vil vi ikke være opptatt av dialogen med andre. Mens et slikt mellomrom tradisjonelt sett, for eksempel hos Habermas og ut fra forestillinger om konsensus, betraktes som hindring for

dialog og sannhet, som noe man burde bygge bro over, er det ifølge Gadamer nettopp dette gapet som gjør leken og dialogen mulig. Det er jo på grunnlag av et slikt rom der forskjellene vektlegges at undring skapes. For Gadamer er et sentralt poeng nettopp at vi ikke kan komme til sannheten på egen hånd. Vi er som sagt bundet til å fortolke ut fra vår egen tids forutsetninger, og derfor vil det alltid være perspektiver vi ikke ser uten den andre. Vi er avhengig av dialog med andre. Poenget for Gadamer er å vise at det ikke er snakk om en forståelse hvor målet er å overskride annerledesheten i den Andre. Det er nettopp leken i mellomrommet som gir oss glimt av en annen mulig verden enn den vi allerede kjenner (Øksnes & Steinsholt 2005).

Leken er den form for forvandling hvor den lekendes identitet ikke lenger består. Det som eksisterer er ikke lenger den lekende men det de leker. Vi er ikke nødvendigvis hensatt til en annen verden; det er fortsatt en "lek" som foregår i den samme "virkelige" verden, men det tillates ikke noen sammenlikning med virkeligheten som en målestokk for avbildende likhet. Når barn kler seg ut vil de for eksempel ikke avsløres bak sin forklledning. Det er meningen at vi skal gjenkjenne hva det er de fremstiller. Den erkjennelsesmessige betydningen av etterligning (*mimesis*) er altså gjenkjennelse. Det kjente får først sin sanne væren og viser seg som det er når det blir gjenkjent (jf. Platon²). Det er ikke en gang slik at det eksisterer i seg selv – kun i fremstillingen, i leken. Det Gadamer forsøker å illustrere i sine beskrivelser av leken er at det handler om en annen sannhet enn den vi kjenner fra den moderne vitenskaps metodiske søken etter den. For Gadamer ser forståelse ut til å være en hendelse, en *sannhetshendelse*, hvor sannhet er noe som bare skjer. Det betyr at en sak eller problemstilling plutselig ses i nytt lys – og dette gir oss en ny forståelse av oss selv. Gadamer knytter derfor lek til en dannelsesprosess.

Danning

Hva er *Bildung/dannelse*, spør Gadamer (2007). Forestillingen om *Bild*, å danne seg etter forbilder, er sentral for Gadamer. Dannelse er et historisk begrep i den forstand at det gjennom dannelsen er menneskets oppgave å tilegne seg det fremmede. Dannelsens grunnbevegelse er som Hegel hevder å erkjenne det egne i det fremmede for så å vende tilbake til seg selv. Det er altså menneskets oppgave å danne seg selv på grunnlag av fremme-

² Gadamer's sterke interesse for eldre filosofi kommer for øvrig til uttrykk i en anekdote der en student spør Gadamer om han har lest den siste boken til Günther Grass, hvorpå Gadamer svarer at han ikke leser bøker som er yngre enn 2000 år gamle.

de forbilder, slik de kommer til syne i språket, skikkene og hvordan ulike mennesker har innrettet sine liv. Det er snakk om å danne seg selv som et vesen som tilhører historien og ikke kan stille seg utenfor dens virkninger. Men, og dette er helt sentralt for Gadamers forståelse av *Bildung*, endelsen *ung* på tysk henviser til en handling, eller mer presist til en hendelse. Og det er nettopp her forestillingen om *Spiel/lek* kommer inn. Når Gadamer knytter sammen dannelse og lek er det viktig for ham å få frem at mennesket ikke er seg selv nok. Det inngår i en dialog med verden. Derfor må de tre ut av seg selv og gi seg hen til noe som er større enn seg selv for å lære å kjenne seg selv som person, det vil si Selvdanning. Barnet vil i lek til stadighet tre ut av seg selv og både alene og sammen med andre barn eksperimentere med sine egne dannelsesmuligheter ved å være en annen enn seg selv. Det må hensette seg til en forbilledlig verden, som går ut over det selv som subjekt. Leken krever mimetiske forbilder for i det hele tatt å komme i gang. Barnet må forlate seg selv for å finne seg selv.

Det er viktig å være oppmerksom på at det bilde som fremkommer ikke kan forstås som ren etterlikning: Det er *ikke en kopi* av et bilde, men en *fortolkning*. Det ligger dermed en erkjennelsesmessig betydning i etterlikningen. Det er ikke slik at noe føres tilbake til noe opprinnelig men at enhver gjentakelse er like opprinnelig som verket selv. Mer enn en kopi er det snakk om en tilsynekomst. I denne fortolkningen er det rom for både *det som allerede er sagt*, det gamle og *det som ennå ikke er sagt*, det nye. Det er på denne måten leken er autonom, at det kommer noe nytt inni verden: en *værensforøkelse* (Gadamer 2007).

Kunst

I *Wahrheit und Methode* presenterer Gadamer sin forståelse av kunst som han knytter nært opp til leken. Han distanserer seg fra den subjektive betydning kunstbegrepet har fått hos Kant og Schiller. Lek hos Gadamer henviser verken til den kunstneriske skapelsesprosessen eller til en opplevelse av frihet som dukker opp når man opplever vakker kunst. Kunst vil i så fall *formidle* forståelse, erfaring, erkjennelse og sannhet. Da er det mulig å oversette *Spiel* med spill. Men poenget til Gadamer, som han understreker i *Reflections on my Philosophical Journey* (1997), er at *Spiel* skal forstås som lek. Kunstverkets væren består i at det hele tiden settes på spill, at det åpner *muligheten for dannelse og erfaring*. På samme måte er det sentralt for Gadamer å få frem at det er viktigere at de som leker setter seg selv på spill enn hva de leker med. Leken er større enn de som leker og viser seg gjennom dem. Det er ikke bare slik at Gadamer utlegger kunster-

faringen som lek – begrepet blir i virkeligheten til en ledetråd eller modell for, hva dannelse overhodet innebærer, ikke bare i forhold til kunsten, men også i relasjon til historien og språket. *Dannelse er en lek som skjer med mennesker*, enten det utspiller seg i erfaringen av et kunstverk, gjennom historisk overlevering eller dialogen (Gadamer 2007).

Gadamer og det praktisk-pedagogiske feltet

Lek har blitt nært knyttet til fritid for barn i skolefritidsordningen (SFO), spesielt med tanke på frihelselementet og en forestilling om at barn styres best når de tror de er frie. Leken har derfor blitt et yndet instrument for pedagogiske prosjekt som skal utvikle barn, og spesielt deres kognitive sider, jf. Piaget (se også Bae 2008). En rekke pedagoger har forsøkt å anvende lekens tilsynelatende potensial i kultivering eller læringsøyemed, ikke bare i skole og barnehage, men også i SFO, barns fritid (Øksnes 2008). Med bakgrunn i Gadamers syn på lek og beskrivelser av lekens kjennetegn vil det være vanskelig å si noe spesifikt om barns lek knyttet til det praktisk-pedagogiske feltet. Leken hos Gadamer har, som jeg har vært inne på, en særskilt ontologisk betydning som innebærer at mennesker alltid allerede er i lek. Det er derfor ikke mulig å ta barnet ut av sirkelen som tidligere nevnt (jf. fig. 1) og skille det fra leken.

Pedagogikkens problem dersom vi tar utgangspunkt i Gadamers kjennetegn ved lek er at den har vært preget av en tankegang som innebærer at pedagoger har hatt en sterk trang til å vite hva som vil skje hvis vi gjør det ene eller det andre. Pedagoger ønsker blant annet på forhånd å kunne planlegge hva som skal komme ut av barns lek. En direkte anvendelse av lek slik vi tradisjonelt har tenkt anvendelse, som målrettet bruk av lek som et nyttig redskap for voksnes pedagogiske formål, fremstår som problematisk med bakgrunn i Gadamers tenkning. Han hevder nemlig følgende: ”Leken oppfyller først sitt formål, når den lekende går opp i leken. Det er kun alvor ved leken som lar leken helt være lek, og ikke relasjonen til det alvor, som viser seg utover leken. Hvis man ikke tar leken på alvor, er man en lekforderver.” (Gadamer 2007:102, min oversettelse). Leken hos Gadamer gir ingen instrumentell gevinst eller funksjonell bonus. Det å leke vil derfor ikke nødvendigvis gjøre barn til dyktigere fotballspillere eller skihoppere eller hva det måtte være: Leken er rett og slett ikke organisert for et slikt formål. Men dersom lek skulle føre til ”gode eller nyttige konsekvenser”, så er det som Gadamer skriver ”kun bare noe som skjer”

(Øksnes & Steinsholt 2006). I Rammeplan for barnehager står det imidlertid at leken er et mål i seg selv. En slik påstand burde vel Gadamer være fornøyd med? Men den gang ei; uten å gå i detalj er det for Gadamer slik at leken ikke har noe mål, og kan derfor heller ikke være et mål i seg selv.

I samtaler jeg har hatt med barn i SFO fremhever de leken som noe helt sentralt og essensielt ved deres forestillinger om fritid i SFO, men ikke på samme måte som den rådende tenkning om lek (Øksnes 2008). For barn synes ikke lek å ha annet formål enn å være morsom. Jeg har også vært vitne til en lek som kan gjenspeile Gadamers poeng knyttet til lekens hit-og-dit-bevegelse, det å oppslukes av leken. I slike situasjoner har jeg sett at det ikke alltid er like lett for barn som har det moro å stoppe latteren eller det de holder på med, selv om de blir strengt irettesatt av de voksne. Barna "glemmer" både seg selv og de regler og atferdsnormer som rår. Barnas handlinger ser på denne måten ut til å være reaksjoner på ting som leken selv pålegger.

Barn som leker vil glemme seg selv på samme måte som jeg gjør når jeg leser en god bok. De dras ut av formålsverden og inn i lekverden. Barn kunne for eksempel uten nærmere innledning filtrere kroppene sine sammen til en stor klump som rullet rundt på gulvet samtidig som de lo ukontrollert, uttrykte høylydte hvin, trakk pusten og fortsatte å le. Det var tydelig at det dreide seg om noe barna henga seg til uten store anstrengelser. Voksne kunne komme inn i rommet hvor denne leken foregikk, dra barna tilbake til formålsverden ved å sette dem skikkelig på plass for at de ikke brukte "innestemme" og for at de lå på gulvet. Men nesten før den voksne forlot rommet var barna med et fingerknips tilbake i lekens verden. Barn er med andre ord "flinke" til å hengi seg til lek. Andre ganger kunne en skokk med barn løpe rundt og rundt hyllene i garderoben, og selv om det kom voksne til som kunne sanksjonere denne "ulovlige leken" viste de ikke tegn til å stoppe. Det var som om de voksne ikke eksisterte – barna ensat dem ikke før de fysisk ble stoppet og rystet ut av lekverden. Eller de kunne over lang tid hoppe i den samme søledammen uten tanke for at klærne ble skitne.

På bakgrunn av den sterke instrumentaliseringen som preger syn på lek stiller Steinsholt (2001) et sentralt spørsmål: Hvis det er slik at barn oppslukes av leken, hvordan kan da barn lære noe som helst? Den erfaringen lek og dialog hos Gadamer fører med seg er ikke en kunnskap som vi kan legge til i vårt lager av informasjon og som sådan kan "brukes" i SFO. Leken hos Gadamer kan ikke gi oss verdifull informasjon om barnets hjemmeforhold eller faglige utvikling slik at vi kan vurdere å sette inn

eventuelle nødvendige tiltak. Tidligere erfaringer barn har gjort kommer riktignok til uttrykk gjennom leken, men i tråd med Gadamer er det som nevnt viktig å merke seg at det ikke er snakk om ren reproduksjon av virkeligheten. Slik sett kan det trolig heller ikke handle om at barn forbereder seg på det voksne livet i lek, slik psykologiske lekteorier har påstått.

Oppsummering

For å oppsummere kort vil jeg peke på at det for Gadamer aldri er snakk om fri lek. Leken er ontologisk: det er noe barn og voksne *alltid allerede* befinner seg i – den er ikke noe vi velger. Gadammers hermeneutikk presenterer på denne måten en annerledes måte å tenke om lek på. Lek er ikke noe vi kan planlegge eller avgrense til bestemte tider og rom; barn kan ikke tvinges til å leke. Men på den annen side betyr dette at leken heller ikke kan ”forbys”; barn kan finne rom for lek også i strengt strukturerte undervisnings- og arbeidssituasjoner til tross for forbud – lek er en prosess som ”bare skjer” mellom mennesker. Essensen i Gadammers lekne hermeneutikk kan illustreres gjennom Edvard Hoems vakre dikt:

Kjærleikens ferjereiser

*Vi levde meir enn tusen år
i kvar vår by,
men ennå merkar eg den pust som får
min kjærleik til å låge opp på ny.*

*Vi møttes heilt tilfeldig da
på ein kafé.
Ei handfull kvardagsord var alt du sa
Som enno gjer at store ting kan skje.*

*I folkemengda på ei gate ser
eg glimt av deg.
Eg rykker til ved minnet om ditt smil
når ein alvorleg framand streifar meg.*

*Vår ferjereis på sjø blir utan spor
når vi legg til.
Eg grip i slingrekanten på eit bord
når alle går på land
og båten ligg der, still.*

Litteratur

- Bae, B. 2008. *Å se barn som subjekt. Noen konsekvenser for pedagogisk arbeid i barnehage*.
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/tema/Barnehager/A-se-barn-som-subjekt---noen-konsekvenser-for-pedagogisk-arbeid-i-barnehage-.html?id=440489>
- Csikszentmihalyi, M. 1999. *Finna flow. Den vardagliga entusiasmens psykologi*. Falun: Natur och kultur.
- Gadamer, H.-G. 1997. Reflections on my philosophical journey. I: Hahn, E. *The Philosophy of Hans-Georg Gadamer*. USA: The library of the living philosophers.
- Gadamer, H.-G. 2007. *Sandhed og metode*. Danmark: Academica.
- Grondin, J. 2001. Play, festival, and ritual in Gadamer. I: Schmidt, L. K., red. *Language and Linguisticality in Gadamer's Hermeneutics*. Lanham: Lexington Books.
- Lillemyr, O. F. 2007. *Motivasjon og selvforståelse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Steinsholt, K. 2001. Kunst og lek hos Hans-Georg Gadamer. *Nordisk Pedagogikk* (20): 30–48.
- Steinsholt, K. 2006. På den andre siden av ingensteds. Improvisasjon, kreativitet og ansvar for den Andre. I: Steinsholt, K. & Sommero, H., red. *Improvisasjon. Kunsten å sette seg selv på spill*. Oslo: Damm & Søn.
- Steinsholt, K. & Traasdahl, E. 2001. Play in Hans Georg Gadamer's hermeneutics: An educational approach. I: Reifel, R.S. *Theory in Context and Out*. Westport: Greenwood Publishing.
- Øksnes, M. 2008. "Hvis det er noe vi ikke får lov til, så sniker vi oss til det!" *Perspektiver på fritid og barns muligheter til å skape alternative fluktlinjer*. Trondheim: Doktoravhandling, NTNU, Pedagogisk institutt
- Øksnes, M. & Steinsholt, K. 2005. Lekende samtaler. Som å ri på en storm. I: Arneberg, P., Juell, E. & Mørk, O., red. *Samtalen i barnehagen*. Oslo: Damm & Søn.
- Øksnes, M. & Steinsholt, K. 2006. Leken spilleglede. I: Sigmundsson, H. & Ingebrigtsen, J. E., red. *Idrettspedagogikk*. Oslo: Universitetsforlaget.

Maria Øksnes
Dronning Mauds Minne
Høgskole for førskolelærerutdanning
Thoning Ovesens gate 18
NO-7044 Trondheim, Norge
e-post: maria.oksnes@dmmh.no